

ЈУГОСЛОВЕНСКА ИДЕОЛОГИЈА. ИСТИНА О „ЈУГОСЛАВИЗМУ”¹

III

Нарочито су у Србији наши шири кругови били дуго заваравани речима за њих сибилски неразговетним као што је *илирство* и *југославизам*, а затим именима Штросмајера и Рачког, која су најзад била постала симболима и легендама, скоро светачким и пророчким. За словенску психу српског човека изгледало је на тај начин да је оно што је мутно, било и дубоко. Васпитан у култу хероја из свог царствујућег средњег века, за њега су ова два католичка свештеника били све занимљивији, што су били више несхватљиви. Обојица мало што нису из једне сумњиве историје и шарене литературе, пролазећи кроз режимски апарат наших дугогодишњих диктатура, значи кроз један званични патриотизам, продрли и међу имена нашег највећег дохвата и остварења.

Шта је то заправо ИЛИРСТВО? И какве везе има оно са нашом народном судбином српском? Је ли то једна идеологија у смислу националне солидарности Јужних Словена? Књижевни покрет? Или политички? Или обоје?

Илиризам се зове другим речима и хрватски препород; и сасвим тачно. Али на томе изразу треба и остати. Илирски покрет је чисто хр-

¹ Посљедњих година живота (1941-1943), које је провео у вили својих рођака на Мичигенском језеру, Јован Дучић је у *Американском Србобрану* објавио низ политичких чланака у рубрици *Ради правилније оријентације*. Те чланке је потом „Српска народна одбрана” штампала у три засебне брошуре под сљедећим насловима: *Југословенска идеологија, Федерализам или централизам и Др Влашко Мачек и Југославија*, да би се потом сви они нашли у америчком издању Дучићевих *Сабраних дела* из 1951. године, у књизи заједничког наслова *Верујем у Бога и у српство* (како гласи посљедња реченица пјесниковог тестаментa). Под истим насловом Дучићеви политички чланци су, почевши од 1990. године, објављивани и код нас, било као појединачно издање, било у изабраним или сабраним дјелима. У одломку који доносимо Дучић кратко и убједљиво разобличава штросмајеровски засновано југословенство и хрватско посвајање српског језика под плаштом те и такве идеологије.

ватска ствар унутрашња и локална, просветна и морална, а политички важна само утолико што је она постала затим и жариштем за све друге националне амбиције Хрвата, у једном за њих одиста важном, а можда и великом столећу. Илиризам је претеча Штросмајеровог покрета, названог погрешно „југославизмом“. Погрешно, бар по српској дефиницији ове речи. Са тим Штросмајеровим покретом, хрватски народ, врло убог и скучен и незнатан у веку пре овог, постаје затим извесном афирмацијом, која је превазилазила и његов прави значај. Али имала је ипак и свој изражај, не без интереса, за сваког историчара идеја оног доба.

Да кажемо најпре нешто о илиризму, који многи бркају са хрватским „југославизмом“.

Шта је то био илиризам?

Познато је да ово име долази од Илирије, државе коју је Наполеон у својој манији да прави нове краљевине, намеравао да створи на тлу старе Теутине земље Илирије; нову државу и нови народ, на основи извесних његових сличних особина. Држава створена од Словеначке, Хрватске и једног дела Далмације. Ово је било после његове победе на Ваграму. Али је ова Наполеонова идеја пропала на првој конференцији за мир. Остало је од тога само толико, што су се Французи пуно заинтересовали српским народним песмама, од којих је ондашњи романтични преглед „Le Globe“, правио врло велико питање, и Проспер Мериме певао српске рапсодије потпуно у духу наших циклуса. Тако да је једна његова збирка „Le Guzle“ изазвала веровање како су то одиста оригиналне творевине једног даровитог епског народа, а не једног даровитог француског песника мистификатора.

Али у Словеначкој, а нарочито у Хрватској, Илирија је остала у великој успомени. Треба знати тадашњу беду онамошњег народа. Прва четврт XIX-ог столећа била је изузетно тешка у несрећној Хрватској. У Далмацији је народ хрватске народности био потпуно занемарен, запуштен. За цело време млетачке власти - а то је од 1420. до 1797. - није било онамо ни једне једине школе на народном језику. „Si volete Dalmati fedeli, tenete li ignoranti“, говорили су хрватски данашњи спаситељи. Међутим, за време Наполеонове владе, за свега 8 година, Далмација је одозго до доле, била засута гимназијама (7), и девојачким школама (14), и занатским (8), и дечјим (19), и сјемеништима (4) итд. Али ће овај напредак Аустрија, долазећи у Далмацију, свирепо уништити. Један онамошњи народњак пише да је још у 1870. Далмација имала 80% аналфа-

бета... (Франо Иванишевић: *Народни прејород у Далмацији*, Сплит, 1932). Ми видимо да у години 1825. Мађари намећу Хрватима као административни језик мађарски, а они се боре да им оставе латински, ни не мислећи на свој народни! Али 1835. долазе Мађари да им натуре мађарски језик као школски и обавезни. Намера је Мађарске била овај пут да Хрватску просто направи мађарском провинцијом. Пред опасношћу да сасвим не утону, Хрвати, у једном наполеонском времену национализма, почну одиста да се и сами буде.

Али што је Хрвате нарочито пренуло, то су устанци Карађорђа и Милоша, који су и по другим словенским земљама изазивали дивљење. У Хрватској су биле тог времена на видiku, све до почетка XIX века, само две класе: свештеници романизирани, и племство мађаризирано. У борби за језик, идући за свештеницима, тражили су латински; али под већом влашћу племства, помогнутог из Будима, морали су примити, као обавезан школски језик, мађарски.

У то време, један млад студент, пореклом Немац из Крапине, како је изнашао Фердо Шишић, Људевит Гај, бавио се много у Грацу и Пешти у друштву српских омладинаца, занешених устанцима, а тако исто српским народним песмама, које је Вук Караџић био објавио у то време. Српски језик којим су српски студенти говорили, и којим је Вук писао, занео је Људевита Гаја, да је он помишљао на жалосно стање народног говора по хрватским крајевима. У њему се зато роди идеја да би требало да Хрвати узму српски књижевни говор за свој књижевни језик, значи по обрасцу Вукових народних песама. Хрватски говор је био у Загорју кајкавски, а по острвима чакавски. Гај смисли стога да Хрвати прихвате српску штокавштину. Тим говором су се већ служиле и Далмација и Славонија, зато што су их Срби насељавали кроз неколико последњих столећа. Ово прихватање српске штокавштине, мислио је Гај, ујединило би хрватске крајеве. А како је и цела дубровачка књижевност писана на српској штокавштини, исто онаквој на каквој су писане и Вукове српске песме, усвајање српског књижевног језика значило би и анектирати Дубровник за Хрватску, а не оставити га Србима. Тад је покренут „Хрватски Лист“ са књижевним додатком.

Ово је главно дело илиризма.

Да не буде никакве забуне, потребно је рећи да Хрвати нису без великих духовних разлога извршили овај морални преображај, узимајући туђи књижевни језик за свој сопствени (што је несумњиво беспримеран

случај међу народима). На кајкавском говору (којег опет Словенци сматрају својим народним језиком), нису Хрвати били ништа важно написали. На чакавском говору, који се једини у филологији сматра неоспорно и искључиво хрватским, нису могли отићи далеко, јер он није показивао могућност да се даље развија. Доказ, што стари хрватски рукопис Винодолски закон, представља равно језик којим и данас говоре Виндолци. Доцније ће Рачки имати намеру да штампа за свој народ „читанку“, у којој би били средњевековни српски књижевни споменици, житија, да у недостатку својих сопствених таквих извора, хрватски језик добије извесне класичне образце.

Али нису Хрвати примили штокавштину српску ни без извесног отпора. „Хрвати уведоше и сами језик штокавски, акопрем их је то стало и стоји неизмјерно труда јер и од свагдашњег домаћег говора далеко им је дости“ (Вежић, *Невен*, 1855; Милосављевић, II, 28). Чак нису они примили језик српских народних песама ни без протеста. Мишкатовић пише Јагићу: „Они се надају одољети ако правопис и граматику будемо имали одијелену од србске...“ (Јагић, *Сјомени мојега живоша*, 62). До овог доба, како каже један писац, језична линија, а то значи хрватски морални континент, ишао је као граница штокавштине према северозападу, Купом, и савијала на реку Чазму ка Драви! Још у „Даници“ 1847, хрватски писац А. Ткалчевић каже да „прави Хрвати преко Купе станују“. И сам И. Кукуљевић пише да „хрваштина ступив преко Саве, а поглавито преко Купе почима...“ (Архив, IX, 318; Ђерић 158). Да Хрвати нису узели српску штокавштину, него остали на кајкавштини, мењали би затим све оне погрде са западним суседима на заједничком језику кајкавском, место што, на несрећу нашу, мењају данас с нама те своје погрде на штокавштини...

Ни Срби нису баш олако пропуштали да ово капарисање њиховог књижевног језика, језика из народних епоса, Хрвати изврше, а да то они не објаве као недозвољени плагијат. Јагић, највећи хрватски филолог, пише: „Само се по себи разуме, да ми је било смешно кад се са српске стране приговарало Хрватима (управо Илирцима међу 1834. и 1848.), да су неправедно себи присвојили српски језик као књижевни - место да се веселе тој концентрацији, коју је иначе код Илираца побудила и подупирала дубровачка литература“ (Јагић, *Сјомени*, II, 247). А што се тиче ове напомене за дубровачку књижевност, навешћемо један податак да се види како Хрвати ни сами нису сматрали дубровачку књижевност сво-

јом својином. Њихов професор опште историје на загребачком универзитету, учени Натко Нодило, писао је: „У Дубровнику, ако не од почетка а оно од памтивјека, говорило се српски, говорило како од пучана тако од властеле; како код куће, тако у јавном животу. Јесте истина да су записници разних вијећа водили латински, а прилика је такође да под кнезовима млетачким, њих ради, на вијећима се понешто расправљало и млетачким и којекаквим говором. Него у опћини од Млетака ослобођењој, српски је расправни језик” (*Pag*, 65, 117). Онако узети српску штокавштину, како су урадили Илирци, било је дакле анектирати и Дубровник, (као што ће то коначно и политички урадити, чак споразумно са српском опозицијом, 1939. године).

Никад се Хрвати нису могли да навикну на идеју да су они у Европи један мали народић, једва историјски. Они прикривају и изобличују и оно што о том зна цео други свет. Дубровачки знаменити историчар Мавро Орбини, XVI век, свештеник тога града, у својој чувеној *Историји* представља, као једину познату научно народну историју, повест Немањића, и осталих српских средњевековних династија (Хребелановића, Мрњавчевића, Војновића - Алтомановића, Косаче и Балшића), стављајући чак у грб Немање све грбове осталих јединица југословенских, а међу њима и грб хрватски. Описујући на дуго и широко повест Срба, са подацима који ни данас нису поречени, Орбини, под именом *Повести Хрватиа*, има у својој књизи свега три магловите странице! А говорећи како су некад Хрвати нудили помоћ Дубровнику против кнежева херцеговачких Војновића, Орбини пише да су Дубровчани одговорили на ово: „Али ви сте из земље веома далеке... *Voi siete dal paese molto lontani...*” (*Orbini, Il Regno de gli Slavi*, Pesaro 1601, 395). Ето шта су Гундулић и његови суграђани знали о својој народној историји, а шта о Хрватима.

Хрвати никад нису имали својих народних песама. Срби су народ гусларски, а Хрвати народ тамбурашки; и док су Срби изграђивали своје славне епосе, Хрвати су изграђивали поскочице. И сама римска црква забрањивала је Хрватима народне песме. Она није ни ма где другде помагала националне покрете; јер јединство у њеним очима, било је могућно само кроз веру, а не кроз државу. Већ је велики и учени папа Иноћентије III на сабору у нашој Дукљи изјавио године 1199. да црква и држава не иду заједно. Зато су у Хрватској Ђирило и Методије, после њихове посвете у Риму тек у наше доба, за Лава XIII, били светковани као свеци, али их нису примали као учитеље словенске, и проналазаче

ћирилице! Кукуљевић пише да је загребачки бискуп Петровић забрањивао народне стихове. А Вјекослав Јагић пише да је Црква већ у средњем веку прогонила певање народних песама, не само зато што је место њих уводила црквене попевке, него је издала против њих и забране. (*Раг*, 1876, 37). Овим се објашњава што Хрвати нису ни имали љубави за народну песму, нити је икад стварали.

Какав наш Југословен режимски, или који други игнорант народних питања, рекао би да је заједнички књижевни језик, овако „постигнут” између Срба и Хрвата, ипак донео у политичком смислу извесну солидарност, приближење, осећање заједничког. Али тај Југословен не би рекао да се с њим само солидарисао неко ко му је придигао капут или табакеру! Није ни само то. Треба добро знати да је штокавщина српска требала да убрзо затим послужи Хрватима, не само да имадну један леп и логичан језик, него и да се постепено помоћу њега окупе и сви други Штокавци, значи Срби, око Загреба, као главног штокавског културног центра... Доказ, што је већ одмах један познати Илирац, Иван Деркос, тражио отворено такво груписање свију штокаваца око свог културног центра Загреба. А стари гроф Јанко Драшковић је у тај круг око Загреба, нарочито позивао Босну, не помињући међутим Србију, нити иједну другу штокавску православну земљу. И кад се бан Јелачић инсталирао за бана 1848, у присуству патријарха српског Рајачића, а затим свечано оба ношена на рукама око славолука, стајало је и то у вези са аспирацијама Хрвата да се и Војводини наметну за центар, најпре национални, а затим и верски (унијатски).

Ово је друго лице илирства.

Ово је то илирство, за које су толике наше небројене незналице са упорношћу тврдиле српском народу да је то био покрет југословенске солидарности, који ће након 1848. постати и „југославизмом”, тобожњим покретом братства, гласоношом политичког уједињења Јужних Словена, значи пут у једну државу, која би се, наравно, звала Југославија. Сасвим обратно. Видеће се из овог што следује да је и Штросмајеров „југославизам” био нешто сасвим друго од свега тога како се оно доцније представљало. Срби, по својој индоленцији да се удубљују у туђе ствари, и што све политичке идеје увек посматрају или провинциално, или страначки, или најзад режимски, нису ни једног момента до данас доказали да су овај покрет разумели. А често ни хтели да довољно разумеју. Срби из Хрватске, који су долазили као политичари у Београд, нису осе-

ћали колико штете по обе стране, и за Србе и за Хрвате, може доћи баш од тога ако се једна национална идеологија изгради на неистини, и таква постави у темеље државе само као илузија, само као једна научна хипотеза. Треба бити истински убеђен, да све несреће, које је за 23 године њеног трајања забележила Југославија, не би ни поникле да „југослави-зам“, ствар нереална и измишљена, није постала убрзо званичним патриотизмом наших најгорих режима, једна бирократизирана идеја, коју није бранила ни црква, ни школа, него полиција и закон о заштити државе.

